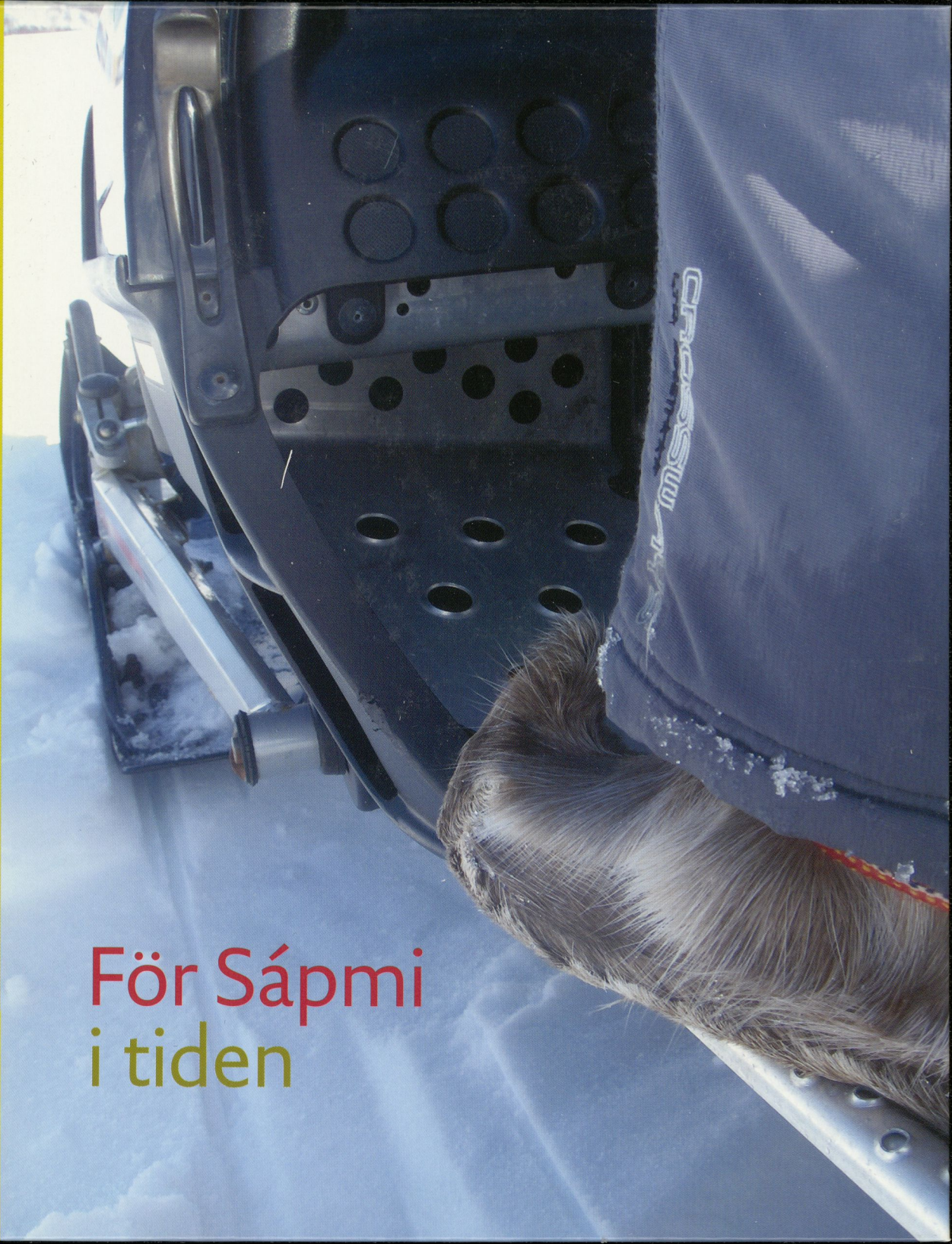

För Sápmi
i tiden

För Sápmi
i tiden

FATABUREN 2008

För Sápmi i tiden

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2008

Red. Christina Westergren och Eva Silvéén

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2008
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Redaktörer Christina Westergren och Eva Silvén
Bildredaktör Emma Palmér
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Framsidas bild foto Victoria Harnesk
Baksidas bild foto Hélène Edlund. Nordiska museet
Bilder på för- och eftersättsblad foto Eva Silvén

Tryckt hos NRS Tryckeri, Huskvarna 2008
ISSN 0348 971 X
ISBN 978 91 7108 523 8

Äkta same i Stockholms tidningsvärld

**ANN-HELÉN
LAESTADIUS** är journalist. 2007 debuterade hon som författare med ungdomsboken *Sms från Soppero*, vinnande bidrag i en tävling arrangerad av Samiskt informationscentrum, Podium och Nordiska museet.

Samemössan på hans huvud har en stor röd tofs. Den är klarblå och har vackra band. Han syns på långt håll, så också den här dagen när vi går genom Solna centrum. Han heter William och är min treåriga son. Än så länge är han omedveten om att han bär på två identiteter, en svensk och en samisk. Han har snappat upp några ord av »mommospråket« som han kallar det. Mormor har lärt honom att säga mamma, pappa, morfar och mormor. Jag kan inte prata samiska men jag vill införliva honom i det samiska på samma sätt som jag anammat min bakgrund. Att bära kolten, äta samiska maträtter, se på samiska tv-program, läsa om samer och framför allt att finnas i samiska sammanhang.

Men nu är han tre år och omedveten om vilka signaler hans mössa sänder ut. Bakom oss går tre vuxna och jag hör dem spekulera.

– Kolla! Det är ju en sån där, vad heter det nu? Eskimå! Nej, inte eskimå, en sån där som finns i Kiruna, en same!

Så sorgligt stor kan okunskapen om samer vara. Men jag tar inte illa upp utan vänder mig om och skrattar när jag säger att

de har helt rätt – vi är samer från Kiruna. De berömmar hans mössa och går vidare. Jag tror nog att de efteråt berättade för andra om den lille samepojken som de sett i Solna centrum. Det är något ganska ovanligt och folk blir glada, tittar och pekar när min son har sin mössa eller jag min kolt. Men sedan då? Är det där kunskapen om samer stannar för de flesta? De kan känna igen en mössa och en kolt. Och man får vara glad om de ens vet att samedräkten heter kolt. Att kolt är en pistol verkar tyvärr vara mer känt.

Ann-Helén Laestadius
son William i december
2007. Foto Ann-Helén
Laestadius.

Som journalist i Stockholm och som författare till en prisbelönt ungdomsbok har Ann-Helén Laestadius intresserat sig för samisk identitet bland unga samer idag. Flickorna här besöker Jokkmokks marknad 2007.

Foto Lis-Mari Hjortfors,
© Nordiska museet.

Kiruna–Stockholm

Jag är alltså journalist och har arbetat i Stockholm sedan 1999. Jag hade då jobbat som journalist i Kiruna sedan 1992 och kom till Stockholm för att plugga men hamnade på Aftonbladet. Egentligen hade jag inga planer på att starta en samisk kampanj, men jag var noga med att berätta för alla arbetsgi-

vare, Aftonbladet följt av Expressen, Svenska Dagbladet och Stockholm City, att jag är same. De flesta sa att det var ju spännande och intressant men knappast något man har nytta av på en storstadstidning. Hade jag däremot kunnat prata arabiska hade det suttit fint, menade cheferna.

Att vara samisk journalist i Kiruna eller Stockholm är precis som städerna i sig, en milsvid skillnad. I Kiruna var jag också noga med att bevaka det samiska i samhället men där var det inte uppseendeväckande på något sätt. Jag följde Sametinget från öppnandet 1993 och anklagades för att ge en bild av samer som bråkiga. Eller för att skriva för mycket om samer. Ibland var folk glada över mitt fokus, men det var svårt att göra alla nöjda – fast det var ju aldrig min uppgift heller som journalist. I Kiruna var folk hur som helst insatta, de kunde problematiken kring småviltsjakten, de kände till Sametinget, de visste under vilka förhållanden renskötarna sliter för att få det att gå runt och de visste om – men blundade kanske inför – rasism och hätska tongångar mot samerna.

I Stockholm hade folk en vag uppfattning om Sametinget men få kände till det vardagliga och hur samer lever. Och de hade svårt att förstå varför jag kallats lappjäväl på krogen i Kiruna. Framför allt hade de ingen aning om att det faktiskt bor runt 2 000 samer i Stockholm. För de allra flesta är bilden av en same en jojkande renskötare sittande vid sin kåta på fjället. Uppförsbacken var enorm men utmanande.

Expressen blev min bästa arbetsplats om jag ser till viljan att ge samiska nyheter utrymme. 2001 åkte jag upp till Kiruna och gjorde en artikelserie om samerna och förutsättningarna för språket, kulturen och folket. Och jag fick skriva en krönika om mitt eget uppvaknande som same. Jag har under nästan

hela min barndom och ungdom förnekat min samiska identitet och det berättade jag om. Jag beskrev hur jag steg för steg tagit tillbaka det jag förlorat och i tjugoårsåldern blivit en stolt same. På Sametingets valdag tryckte Expressen upp lokala löpsedlar med mig i kolt och rubriken: »Därför blev jag same.« Det skrattades bland samerna i Kiruna som jag mötte den där dagen i vallokalerna.

– Hur blir man same? Jaså, du har blivit same!

Jag kunde inte göra annat än skratta åt eländet jag med. Trots alla artiklar och min krönika så hade vissa ansvariga på tidningen inte fattat något alls. Jag ramade in löpsedeln i alla fall och satte upp den på toaletten hemma. Om inte annat var det roligt att höra folk skratta.

Hur intressanta är samerna?

Hur som helst, den där krönikan var viktig för mig. Jag fick sätta ord på det många samer varit med om, att berövas sitt språk och ändå kämpa för att hitta en plats i den samiska gemenskapen. Min mamma lärde mig aldrig samiska för att jag inte skulle drabbas så som hon gjort. Hon växte upp när det var fult att vara same och hon skämdes. Och även om skammen aldrig var uttalad var det klart att jag som barn snappade upp att det var något konstigt och fel med att vara same.

Krönikan tog också upp en ständig fråga – är du halv- eller helsame? Hur ofta möts jag inte av den frågan! Min mamma är same men inte min pappa, fast om man tittar i min morbrors släktböcker ser man att min pappa också har en samisk bakgrund.

– Men om bara din mamma är same, då är ju inte du en riktig same, säger folk till mig.

Unga renskötare. Foto Jonas Vannar/Sameportalen.

Men det är jag. För folk i Stockholm är det här obegripligt. Av någon anledning är det viktigt att placera in oss samer i fack, äkta eller oäkta som en del till och med uttrycker det. Och en del blir nästan besvikna när jag säger att min pappa är svensk, nästan som om jag försökt lura dem att jag är same.

Nåväl, Expressen fortsatte att ta vara på mina kunskaper och nästa stora artikel var ett språktest. Flera kommuner i Norrbotten har skyldighet att på myndighetsnivå besvara medborgare som talar samiska eller tornedalsfinska på deras språk. Så jag ringde runt till kommunerna och bad att få prata med någon som kunde samiska. Och jag ställde frågan på samiska. Det var spännande att höra reaktionerna.

– Va? Jag förstår inte dig.

Det visade sig att flera av kommunerna inte kunde hjälpa till direkt utan gav mig beskedet att jag måste återkomma när den samisktalande var på plats igen.

Artikeln slogs upp på ett mittuppslag om jag inte minns fel. Det var ganska häftigt tyckte jag – en fråga som berörde samer och Norrbotten. Men jag hörde det tisslas och tasslas på redaktionen, alla tyckte inte om satsningen. Varför skulle vi ge samerna ett så stort utrymme? Hur intressant var det egentligen?

Och visst var det så, stockholmarna kanske struntar i att Nisse i Kiruna inte kan prata samiska när han ringer kommunen, men det var ändå en viktig sak att berätta: det finns ett minoritetsspråk som man har rätt att prata men det fungerar inte. Det är väl minst lika viktigt som att ingen Stockholmskommun vill ta emot ensamkommande flyktingbarn – eller ...

Jag önskar att det fanns en mer positiv bild av samerna och en större medkänsla. Inte på så sätt att samerna hamnar i en offerroll, men jag vill att fler ska förstå varför dagens situation ser

ut som den gör. Det är därför jag har gjort det till min uppgift att när det går skriva om samerna.

– De får bara en massa bidrag och jag har hört att de ställer ut sina renar för att de ska bli påkörda.

Sådant kan man faktiskt få höra som journalist och same. En annan gång åkte jag taxi hem efter att ha jobbat kvällsskiftet på Stockholm City och den pratsugne taxichauffören öppnar med:

– Jag hörde på nyheterna i dag att de där samerna vill ha tretio miljoner kronor till en byggnad för Sametinget. Det är inte klokt att vi skattebetalare ska betala för det!

Och han gick på i samma stil och jag tänkte säga saker som: Tycker du också att riksdagen ska hålla sina möten i Humlegården istället för inomhus? Men jag valde att hålla en låg profil för att se var det skulle sluta. Han kläckte ur sig den ena dumheten efter den andra och till slut började jag ifrågasätta hans påståenden och han kom av sig ganska snabbt. Alldeles tyst blev det i taxibilen när jag till slut sa:

– Jo en sak till, jag är same.

Ja, hur ska man få människor att förstå? Det är inte lätt att ändra gamla invanda åsikter och det blir inte enklare när ledarskribenter och krönikörer skriver saker som inte alls är underbyggda. I mångas ögon blir det en sanning när det står i tidningen.

Gemenskap på distans

Så det är en svår men rolig utmaning att försöka få in positiva artiklar om samerna – och ibland lyckas det. Nu jobbar jag på tidningen Stockholm City som är hårt Stockholmsnischad, men samiska nationaldagen brukar vi inte missa och nya same-

Ann-Hélen Laestadius med
sin mamma Ellen Laestadius,
född Marainen, utanför
Nordiska museet 2007.

Foto Mikael Hägg.

vistet på Skansen fick också några rader och en bild. Min kusins samiska roadmovie, *Sámi nieida jojk*, recenserades på film-sidorna (inte av mig förstås!) och det har skrivits om böcker och utställningar. Små saker kan tyckas, men allt som kan bidra till ett intresse är bra. För mig är det viktigt att ge en bild av samerna som inte bara handlar om renskötsel och där samiska frågor inte framställs som problem.

Kan man ha en samisk identitet i en storstad? Mitt svar är absolut ja men det är inte alltid lätt. För oss samer är släkten viktig och det är ofta med hjälp av släktband som vi definieras som samer. Speciellt om man lever utanför Sápmi och inte har språket är det viktigt att hitta andra saker som ger en samisk identitet. Och att då bo i Stockholm långt ifrån släkten gör att man ibland tappar fotfästet lite. Jag kan sakna att inte höra språket

till vardags, jag kan sakna gemenskapen och tryggheten.

Men är man som jag trygg i sina släktband är man också trygg som same även om man lever »svenskt« i huvudstaden. Jag åker upp till Kiruna så ofta jag kan och tankar lite släktvärme och påminner mig om mina rötter.

– Det har hänt något, du har fått mer norrländsk dialekt. Det där ska du värna om, säger en åklagare som jag intervjuar första arbetsdagen efter två veckor i Nedre Soppero.

Jag blir stolt när han noterar min dialekt och de närmaste dagarna går jag runt och försöker tänka lite extra på att behålla mina sj-ljud långt fram på tungan.

Sommarfika på dagis
i Solna 2007. Foto
Mikael Hägg.

Att vara same är att avvika från det svenska. Och många tycker att det är viktigt att poängtera att vi skiljer oss från svenskar. Vi är ett litet folk och det är viktigt att bevara vår kultur och identitet. Och tänk så saker och ting har förändrats, när min mamma var ung var det fult att vara same, att vara den annorlunda. I dag är vi spännande annorlunda – i alla fall i södra Sverige.

Min son då? Hur ska han kunna forma en samisk identitet så långt från mormor och alla andra i norr? Jag tänker på det ofta. Jag hade tillgång till den samiska kulturen under hela min uppväxt, även om det dröjde innan jag kunde acceptera mina rötter. Han har inte den självklara samiska kopplingen i vardagen. När jag var gravid tänkte jag att jag skulle lära honom samiska. Först skulle jag bli bättre på språket själv och sen skulle min sambo prata svenska och jag samiska. Nu är sonen snart fyra år och det blev inte som jag tänkt. Först nu har jag börjat läsa samiska på kvällarna och någonstans känns det som tåget redan gått. Jag missade hans språktåg, när det skulle ha varit som lättast att lära honom två språk.

Men så kommer jag ihåg att språket inte är allt. Jag kan lära honom om oss samer och efter alla resor upp till Kiruna och Soppero så vet han att han har ett hem där och ett hem här. Och så går han runt i sin klarblåa mössa med röda tofsen. Snart kommer han att förstå varför den ger honom uppmärksamhet. Min viktigaste uppgift blir då att se till att han är stolt över vad den betyder. Skammen som jag hade ska han aldrig känna. Tvärtom. Sedan, när han börjar skolan så hoppas jag att han vill ha modersmålsundervisning i samiska. Jag kan inte tvinga honom att läsa samiska och jag hoppas att det inte ska behövas heller.

Och jag ska ta med honom varje gång jag röstar i Sametings-

valet. Det är en speciell känsla att gå och rösta, precis som i det svenska valet. Och att rösta i Stockholm känns på något sätt ännu viktigare än vad det gjorde i Kiruna. Jag kanske bor långt bort men jag bryr mig om vad som händer i det samiska samhället.

Information och kunskap är viktigt, inte minst i skolan där det behövs bättre läromedel och lärare som vet mer om samer och samiska frågor. Vi journalister kan också göra lite nytta. Förklara att samer inte bara är renskötare. Jag hoppas förstås att förutsättningarna för renskötseln ska bli bättre så att den kan leva vidare men jag hoppas också att inte allt ska stå och falla med den. Samisk kultur är så mycket större.

Samiska hjärtan

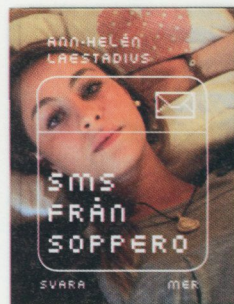
Jag hoppas också att samer ska sluta kalla sig själva halvsamer eller kvartslappar eller andra konstiga benämningar. Det är stämplor som andra har gett samerna och det är inte bra att befästa dem. Antingen är man same eller så är man det inte.

När jag var på bokmässan i Göteborg fick jag frågan:

– Är du en äkta same?

Jag började nästan skratta för det var så länge sedan jag hörde det uttrycket. Äkta same. Vem sjutton kom på det begreppet? Och så fick jag som vanligt förklara att ja, jag är same. Den där händelsen bar jag med mig och när jag förra året tog emot mitt pris på Nordiska museet för boken *Sms från Soppero* kom jag plötsligt på hur jag skulle bemöta den sortens frågor. Jag berättade om händelsen på bokmässan och så sa jag:

– Ja, jag är en äkta same. Jag har inga renar och jag har inte språket men jag har mitt hjärta och det är samiskt.

Så enkelt är det. Folk kan betrakta mig och försöka hitta synliga tecken på att jag är same, det som finns inuti är ändå det som räknas.

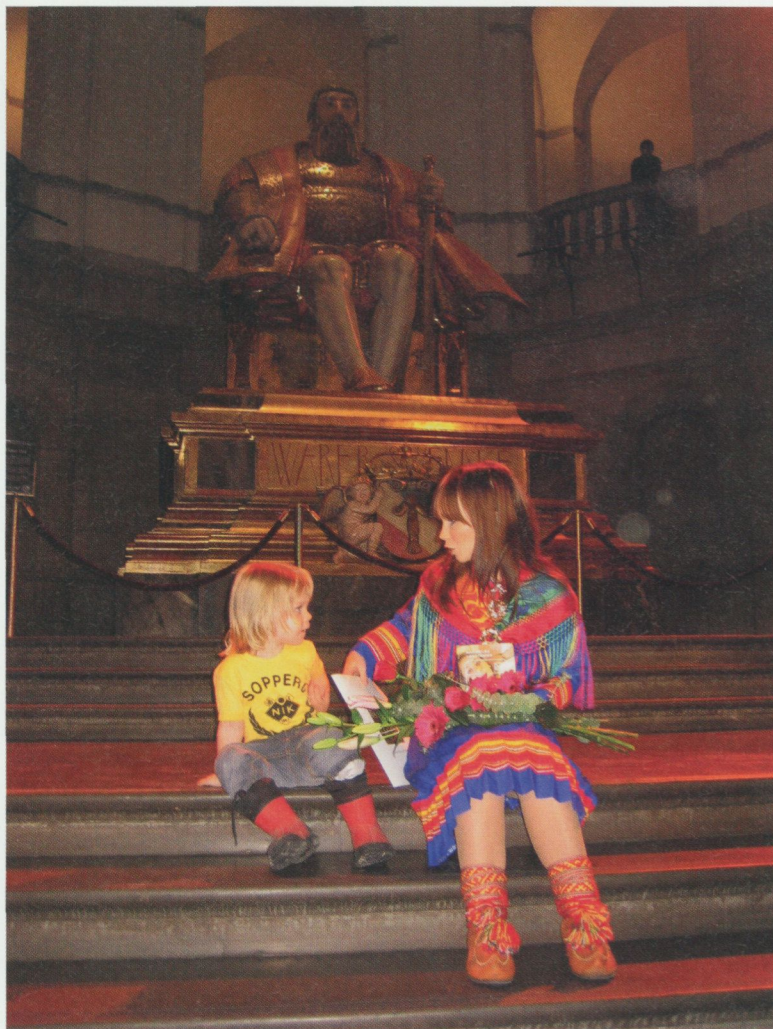
En sak som man inte får bortse ifrån är att det inte bara är svenskar som försöker sätta benämningar på samer. Även bland samerna själva pekas vissa ut som mer samer än andra. En kvinna som jag pratade med uttryckte det starkt:

– Det är bland samerna själva de största rasisterna finns.

Jag håller inte med, men jag kan förstå varför hon säger så. Att veta att man är same och inte accepteras av svenskar som same men inte heller av sitt eget folk är mycket svårt.

Jag har också råkat ut för gliringar som »nu minsann duger det att vara same«. Jag skrev min bok om unga samer och får mycket uppmärksamhet för den – och det sticker i ögonen på en del. Som att jag bara plockar det bästa ur kakan. Men jag väljer inte att stå för att jag är same för att det ska ge mig fördelar. Det här är en process som har pågått hela mitt liv.

Fast jag kan också förstå att det finns en bitterhet bland dem som alltid stått för sin identitet och tagit de hårda smällarna. Och jag kan bara säga, tack. Tack för att ni gjorde det. För någonsans är det ju tack vare er som saker och ting har förändrats i samhället. Ni har gjort det möjligt för mig att ta tillbaka min samiska identitet.

Vid prisutdelningen på Nordiska museet i november 2007 var Ann-Helén klädd i sin kolt som hon fick när hon fyllde 30 år och som är sydd av hennes morbrors fru Marianne Marainen. Skorna fick hon när hon fyllde 35 och sjalen är en present av föräldrarna till prisutdelningen. William har den T-shirt som Ann-Helén hade när hon var liten och tränade friidrott för NIK, Nedre Soppero idrottsklubb. Foto Jenny Lindblad.